

Szvercsek Dávid¹ 

A leventemozgalom katonai előkészítő és vallás-erkölcsi nevelő jellege az állam és az egyház kapcsolatának tükrében

The Religious, Moral and Pre-Military Role of the Levente Movement in Light of the Relationship between the State and the Church

Absztrakt

A két világháború között Magyarország meghatározó ifjúsági szervezete egyesítette a premilitáris képzést, a hazafias nevelést és a vallás-erkölcsi értékek közvetítését, a fizikai erőnlét fejlesztésére és a katonailag mozgósítható, fegyelmezett ifjúság kialakítására törekedett, emellett a hazafias elköteleződés és a vallási-morális normák megerősítését is kiemelten kezelte. Szerves része volt az állami ifjúságpolitika rendszerének, egyszerre szolgálva a nemzetpolitikai célokat, az oktatási törekvéseket és a társadalmi kontrollt. Az integrált nevelési program, a szoros állami irányítás és a társadalmi elvárások összehangolása tette lehetővé az ifjúság egységes ideológiai és szervezeti keretben történő nevelését.

Kulcsszavak: ifjúságnevelés, leventemozgalom, háborús előkészület, második világháború

Abstract

One of the most influential youth organisations of the interwar period combined pre-military training, patriotic education, and the teaching of religious and moral values in a complex manner. The movement not only sought to develop physical fitness and create a disciplined youth that could be mobilised for military service, but also placed

¹ Kormányfőtanácsos, vezető szakreferens, Honvédelmi Minisztérium Katonai és Társadalmi Kapcsolatok Főosztály Társadalmi Kapcsolatok Osztály, e-mail: szvercsek.david@gmail.com

great emphasis on strengthening the patriotic commitment alongside religious and moral norms. This institution was an integral part of the state's youth policy, which served national political goals, educational aspirations, and social control mechanisms simultaneously. The integrated educational programme, tight state control, and the harmonisation of social expectations made it possible to educate young people within a unified ideological and organisational framework.

Keywords: youth education, Levente Movement, war preparations, World War II

Bevezetés

A leventemozgalom az első világháború utáni Magyarországon az állam által tudatosan felépített ifjúságnevelési rendszer meghatározó pilléréként működött. Létrejöttét alapvetően a trianoni békeszerződésben foglalt katonai megszorítások, illetve következményei határozták meg. Előbbiek és a területi veszteségek identitásbeli kihívásokkal is szembesítették az államot. A politikai elit az ifjúság nevelését olyan stratégiai erőterként kezelte, amelyben a fegyelem, a lojalitás és a honvédelmi felkészültség társadalomszervező funkciót kapott. A leventeintézmény ezért nem pusztán testnevelési programként került be a közéletbe, hanem általa szervezeten működő nevelési tér jött létre, amelyben a fizikai edzettség, az erkölcsi nevelés és a nemzeti önazonosság újraakterezése egymást erősítette. Ezt az állam integrációs igyekezete is formálta, amely a társadalmi kohéziót a premilitáris készségek szimbolikus jelentéstartalmaival kívánta összekapcsolni.²

Az egyház szerepvállalása a leventemozgalomban sajátos feszültségeket hordozott. A lelkipásztori tevékenység elsődleges célja a hitbéli elköteleződés, az erkölcsi nevelés és a közösségi felelősség erősítése volt. Az állami ifjúságpolitika ugyanakkor elsősorban a társadalmi fegyelem, az állam felé tanúsított lojalitás és a honvédelmi felkészültség növelését tekintette feladatának. A két célrendszer nem minden esetben találkozott. Az egyházi vezetők sokszor az együttműködés útját választották, fontosnak tartották, hogy jelen legyenek az ifjúság nevelésének tereiben, ugyanakkor dilemma volt, hogy az állammal való együttműködés milyen kérdésekben lépi át azt a határt, ahol a lelkipásztori döntések szabadsága és az egyházi önazonosság már sérülhet.³

E tekintetben a leventemozgalom nem értelmezhető sem kizárólag sikeres állami neveléspolitikai projektként, sem egyszerűen ideologikus vállalkozásként. Olyan összetett történeti jelenségről van szó, amelyben a premilitáris felkészítés, a nemzeti identitás újrafogalmazása és a vallási legitimitáció egymást kölcsönösen alakították. A tanulmány célja e kölcsönhatások értelmezése, az elemzés arra törekszik, hogy feltárja azokat a dilemmákat, amelyek az állam, az egyház és az ifjúság kapcsolatában jelentek meg. Ugyanakkor rá kíván mutatni arra is, miként vált a leventemozgalom egyszerre a társadalmi integráció terévé és a kritikai reflexió lehetséges fórumává.⁴

² ROMSICS 2001: 112–115.

³ UJHÁZI 2020: 465–467

⁴ MIKLÓS 2020: 53–54.

Módszertani szempontból a kutatás forráskritikai és összehasonlító megközelítést alkalmaz. A jogszabályi környezetet, az egyházi dokumentumokat és a korszak releváns szakirodalmát egymásra vetítve elemezzük, ami lehetővé teszi, hogy a leventemozgalom ne pusztán intézménytörténeti kategóriaként, hanem társadalmi és vallási jelentésmezőként is értelmezhető legyen. A tanulmány tudatosan kerüli az eseménytörténeti narratíva kizárólagosságát: a vizsgálat középpontjába az a diskurzus kerül, amely a fegyelem, a lojalitás és a vallás-erkölcsi normák összekapcsolásával egységes nevelési keretet hozott létre. A cél annak feltárása, miként illeszkedett e keretbe a leventemozgalom, és milyen módon járult hozzá a fiatalok vallási identitásának és állampolgári lojalitásának formálásához.⁵

A leventemozgalom jogi és intézményi keretei

Az intézmény jogi alapjait az 1921 decemberében elfogadott testnevelési törvény fektette le, amely a középiskolai és felsőoktatási testnevelést, továbbá a sport társadalmi szintű megszervezését a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium hatáskörébe utalta. A törvény alapján a testnevelés a nemzeti munkaképesség fejlesztésének és a társadalmi fegyelem megerősítésének programjává vált. A trianoni korlátozások tapasztalata a fiatalság nevelését az állami önvédelem és a közösségi regeneráció részévé tette. A testnevelés így olyan nevelési modell kiindulópontjává lett, amelynek célja az ifjúság fegyelmezett, közösségi szemléletű formálása volt, és amelyben fokozatosan erősödött a honvédelmi felkészítésre irányuló szempont.⁶

Az 1924. január 31-én kihirdetett miniszteri rendelet kulcsszerepet játszott az intézményesülésben, a 12–21 év közötti ifjúság rendszeres testgyakorlását állami feladattá tette. Az Országos Testnevelési Tanács olyan országos hálózatot hozott létre, amely szervezeti keretet adott a fiatalok mindennapi foglalkozásainak. A szabályozás szorosan illeszkedett Klebelsberg Kunó miniszteri programjához, amely a nemzet szellemi és erkölcsi megújulását a nevelés modernizációján keresztül kívánta előmozdítani. A finanszírozási előírások a helyi egyesületeket az állami célok követésére ösztönözték. A látszólag civil szervezettség mögött egy következetesen irányított ifjúságnevelési rendszer bontakozott ki, amelyben a fegyelem és a közösségi magatartás elsődleges értékévé vált.⁷

A belügyi körrendeletek tovább erősítették az egységesítési törekvéseket. A települések számára előírt szervezési kötelezettség, az egységes szabályzatok és a képzett oktatók bevonása olyan országos hálózatot formált, amely az ifjúságot állandó szervezeti keretbe vonta. A nevelők képzése központi irányításhoz kötődött, ezért a leventeegyesületek formálisan civil keretben működtek, ténylegesen azonban állami felügyelet szerves részeként. Ez a struktúra az ifjúság társadalmi nevelését és a katonai szolgálatra való előkészítést egyszerre szolgálta.⁸

⁵ SZABÓ 1989: 513–514.

⁶ 1921. évi LIII. törvénycikk a testnevelésről.

⁷ A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1924. évi 9.000. számú rendelete, a testnevelésről szóló 1921: LIII. t.-c. végrehajtásáról.

⁸ Vö. A m. kir. belügyminiszter 1924. évi 124.000. számú körrendelete Levente Egyesületek szervezéséről.

A *Magyar sport almanach* 1926-os beszámolója alapján a mozgalom egyre komplexebb nevelési funkciókat vállalt. A fizikai edzés mellett megjelent az erkölcsi, szellemi és állampolgári nevelés programja. A fegyelem, a közösségi felelősség és a nemzeti elkötelezettség olyan értékrenddé szerveződött, amely a háborús trauma és a területvesztés tapasztalatára reagálva a társadalmi integráció eszközévé vált.⁹ Az 1927-ben kiadott egységes testnevelési utasítás tovább mélyítette a rendszert. A gyermekek fejlődésének nyomon követése, az orvosi felügyelet, valamint az alaki gyakorlatok hangsúlya a test és a magatartás együttes formálására törekedett. A nevelési célok közé bekerült a rendhez alkalmazkodás képessége. Emiatt a testnevelés már nem pusztán egészségügyi kérdés volt, hanem társadalompolitikai jelentősége lett.¹⁰

1927-re az intézmény országos lefedettséget ért el, százezres nagyságrendben szervezte be a fiatalokat.¹¹ Az 1935-ös jogszabály-módosítások tovább növelték az ifjak kötelezettségeit. A gyakorlási idő kiterjesztése, a vallási és népművelési programok beépítése eredményeként a leventeélet a szabadidő, a közösségi szocializáció és az állampolgári nevelés keretévé vált. A részvétel ellenőrzése a fegyelem szigorítását szolgálta, ami jól mutatja, hogy az állam a mozgalomban a rend fenntartásának eszközét is látta.¹²

A korabeli sajtó beszámolói arról tanúskodnak, hogy az egységesítésre irányuló állami törekvések gyakran ütköztek a helyi közösségek hagyományaival. Egy 1925-ös újság kritikusan mutatta be az egységes leventesapka bevezetését, és rámutatott arra, hogy számos község a mozgalmat a népviselet újjáélesztésének eszközeként értelmezte. A szerző szerint az uniformizálás „egy szépen megindult fejlődésnek veszi elejét”, mivel a leventék viselete addig a helyi kulturális identitás hordozójaként működött. A vita érzékelteti, hogy a leventeintézmény egyszerre volt fegyelmező állami program és olyan lokális kulturális tér, ahol a közösségek saját hagyományait igyekeztek érvényesíteni.¹³

Az 1939. évi honvédelmi törvény valódi jogi fordulópontnak tekinthető. A törvény a mozgalmat kifejezetten a katonai szolgálatra való felkészítés intézményes rendszerébe illesztette, felügyeletét a Honvédelmi Minisztériumhoz kapcsolta.¹⁴ Ez a döntés lezárta azt a több éven át érlelődő folyamatot, amelynek során a testnevelési program fokozatosan katonai előképzési funkciót vett fel, a rendszert az állami védelem szempontjából stratégiai utánpótlásbázisként, társadalomnevelő szerepét tekintve pedig az ifjúság politikai és erkölcsi formálásának egyik elsődleges eszközeként értelmezték.¹⁵

1943-tól megindult a Leventealány-mozgalom szervezése. A részvétel önkéntes maradt, mégis gyorsan bővülő szervezet jött létre. A program a női identitás korabeli mintáira épített, a testi edzettséget a háztartási ismeretekkel, a vallási neveléssel és a közösségi szolgálattal kapcsolta össze. A mozgalom pedagógiai koncepciója

⁹ SCHILLER 1927: 174–184.

¹⁰ SZABÓ 2005: 73–74.

¹¹ SZABÓ 1989: 512.

¹² A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1936. évi 93.800/1935. számú rendelete az iskolát elhagyó és testgyakorlásra kötelezett levente ifjúság testgyakorlási idejének megállapításáról, istentiszteleten való részvételéről, és iskolán kívüli továbbképzéséről.

¹³ Levente-hírek: Az egyöntetű leventesapka 1925: 11.

¹⁴ 1939. évi II. törvény cikk a honvédelemről.

¹⁵ KIS 2013.

azt fejezte ki, hogy az állam a nemzetnevelést a családi szerepek formálása felé is ki kívánta terjeszteni. A vallási tartalmak hangsúlya elősegítette az egyházi körök támogatását, ugyanakkor a szervezeti keretek az állami felügyelet állandó jelenlétét biztosították. A gyors létszámnövekedés arra utal, hogy a mozgalom az ifjúság széles rétegei számára vált meghatározó szocializációs térséggé, és szervezeten keresztül kapcsolódott a korszak társadalmpolitikai elképzeléseihez.¹⁶

A háború végére a mozgalom honvédelmi célú nevelési irányultsága tényleges katonai feladatokkal egészült ki. A fiatalok bevonása a légvédelmi, futár- és védelmi munkákba, valamint helyenként a fegyverhasználattal járó feladatokba azt jelezte, hogy az ifjúságnevelés fokozatosan elvesztette önálló pedagógiai jellegét. A nevelési célokat felváltotta a mozgósítás prioritása, amely az állam biztonsági érdekeit az ifjúság mindennapi tevékenysége fölé rendelte. A politikai fordulatot követően az Ideiglenes Kormány 1945-ben a leventeegyesületeket a katonai jellegű szervezetek körébe sorolta, és feloszlatta. A döntés azzal a felismeréssel függött össze, hogy a mozgalom az utolsó években már a hadigazdaság és az állami mozgósítás egyik eszközévé vált.¹⁷

A mozgalom fejlődéstörténete ezért olyan folyamatként értelmezhető, mint amelyben a testnevelési program fokozatosan olyan ifjúságnevelési rendszerre alakult, amely a fegyelem és a honvédelmi felkészítés megerősítését szolgálta, egyszerre járulva hozzá a társadalmi rend stabilizálásához és a nemzeti önkép és öntudat újjákeretezéséhez. Ez a kettős funkció meghatározta azt a közeget, amelyben az egyház lelkipásztori autonómiája és nevelési felelőssége viszonyult a mozgalomhoz. Fejlődése mindvégig egy olyan, átalakuló állam-egyház viszonyrendszerbe ágyazódott, amelyet a trianoni határváltozások következményei és a Szentszék rendelkezései alapvetően újrendeztek, új meghatározottságok közé szorítva az egyházi autonómiát és az állami ifjúságpolitika mozgásterét.¹⁸

A leventemozgalom katonai előkészítő és állami lojalitást erősítő szerepe

A trianoni korlátozások következtében a haderő nyílt fejlesztése nem volt lehetséges, ezért az állam a katonai felkészítés egy részét civil köntösben, a leventemozgalom keretei között valósította meg. A mozgalom funkcióját a korszak gondolkodásában egyre inkább az az elképzelés határozta meg, hogy a nemzeti regeneráció és a honvédelmi felkészültség egymást feltételező folyamatok.¹⁹

1927. március 31-én a Szövetségek Közi Katonai Ellenőrző Bizottság elhagyta az országot, ettől az évtől Magyarország kormánya a Honvédelmi Minisztérium alá rendelte a leventék szervezését, személyi ügyeit és kiképzését, ami már nyíltan a katonai alapok lerakását szolgálta.²⁰ Így lehetővé vált a képzési előírások szigorúbb

¹⁶ SOLYMOSY 1943: 13.

¹⁷ Az ideiglenes nemzeti kormány 1945. évi 529. M. E. számú rendelete a fasiszta politikai és katonai jellegű szervezetek feloszlatásáról.

¹⁸ UJHÁZY 2020.

¹⁹ A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1924. évi 9.000. számú rendelete (1925): 1456–1470.

²⁰ HORVÁTH 2018: 33.

érvényesítése, a hadsereg igényeihez való pontosabb igazítása. Ezen túl a testnevelési kerületek és a vegyesdandárok illetékességi területeinek összehangolásával biztosították, hogy a katonai és testnevelési szempontok összhangban valósuljanak meg, a vegyesdandárok testnevelési előadói feleltek a katonai követelmények és a testnevelési programok integrált végrehajtásáért.

A leventeképzés felépítése három életkorhoz igazított szakaszban zajlott. A legfiatalabbak, a 12–15 éves leventeapródok esetében az alapvető rendgyakorlatokra és erkölcsi nevelésre koncentráltak. Kiemelt szerepet kapott a kötelességtudat, a fegyelem és a hűség, amelyek az egységhez és a közösséghez való tartozást erősítették. A testi nevelés ekkor még elsősorban az egészségmegőrzés és a fizikai állóképesség növelése céljából történt, ugyanakkor már a katonai rend és fegyelem alapjait fektették le. A középső korcsoport, a 16–18 éves leventEIFJAK már aktív katonai ismeretekkel bővítették tudásukat. Az alaki gyakorlatokon túl lökiképzést, harcászati ismereteket és állampolgári tudnivalókat sajátítottak el. Ez a szakasz már átmenetet jelentett a polgári ifjúság és a katonai szolgálat között, a képzés célja a hatékony katonai felkészítés volt. A katonai alapismeretek elsajátítása nem csupán a fizikai készségek fejlesztését jelentette, hanem az önálló helyzetfelismerést és felelős döntéshozatalt is ösztönözte. A legidősebb korosztály, a 19–21 éves leventeegények képzésében terepgyakorlatok, elsősegélynyújtás, légoltalmi ismeretek és harckiképzés alkották a programot. Ezek a gyakorlatok nemcsak fizikai szempontból készítették fel a fiatalokat, hanem pszichológiai szempontból is hozzájárultak a stressztűrő képességük és a csapatmunka fejlesztéséhez. A leventék ebben a szakaszban egyre inkább a honvédség tartalékos katonáihoz váltak hasonlóvá, akik egy esetleges mozgósításkor már bevethek voltak.²¹

A mozgalom jellege és a katonai képzés egyre erősödő hangsúlya miatt a két világháború közötti magyar nyilvánosságban mindvégig jelen voltak azok a kritikai hangok, amelyek az intézményt autoriter és militarista ifjúságpolitikai eszközként értelmezték.²² A liberális és baloldali sajtóban visszatérő elemként jelent meg, hogy a leventeség a fiatalok mindennapjaiban normalizálja a katonai fegyelmet és az alá-fölé rendeltségi viszonyokat, s ezáltal a „fegyveres ifjúságnevelés” irányába tolja el az állami ifjúságpolitikát, miközben a hadsereg számára is jól képzett, lojális utánpótlást biztosít.²³ A későbbi társadalomelméleti értelmezések szerint mindez egy „reakciós ideológiai egyvelegbe” ágyazódó, fokozatosan militarizálódó társadalom- és ifjúságpolitika része, amely a nacionalizmus, a revizionizmus és a fegyelmező tömegnevelés eszközeivel járult hozzá a középrétegek jobbratolódásához és a fasizmus társadalmi bázisának kiépítéséhez.²⁴ A résztvevők visszaemlékezései arra is rámutatnak, hogy a leventeélet a helyi közösségek szintjén sokak számára elsősorban szoros kortárskapcsolatokat, erős csoportkohéziót és megélt hazafias elköteleződést jelentett, amely a közös élmények szintjén gyakran felülírta a mozgalom tágabb politikai-ideológiai dimenzióinak tudatos reflektálását.²⁵

²¹ RÓZSÁS 2005: 19–20.

²² JUHÁSZ 2012: 236–256.

²³ A leventemozgalom szerepe a honvédség utánpótlásában 1938: 2.

²⁴ BALÁZS 1959: 99–111.

²⁵ RÓZSÁS 2005: 19–20.

A leventemozgalom keretében zajló premilitáris képzés jelentősége erősödött, amit az is jelez, hogy a légoltalmi feladatokra elsősorban levente- vagy cserkészki-képzésben részesült fiatalokat vettek számításba. Ez a gyakorlat azt mutatja, hogy a leventeképzés egyre inkább a honvédelmi felkészítés gyakorlati bázisává vált.²⁶

Az 1939-ben elfogadott II. honvédelmi törvény alapvető átalakítást hozott a magyar ifjúság katonai felkészítésének rendszerében, amely immár központi irányítás alatt, a honvédelmi miniszter felügyeletével valósult meg. 12 és 23 év között írta elő a kötelező katonai előkészítő képzést, amely évente heti négyórás időkeretben folyt, és a 18. életév betöltésekor egy háromhetes, összefüggő gyakorlat teljesítését is kötelezővé tette. Ezzel a cél a fiatalok testi és katonai képességeinek fejlesztése, továbbá a haditechnikai ismeretek alapos elsajátíttatása volt, amely megteremtette az alapot a későbbi tényleges katonai szolgálathoz. A törvény különös hangsúlyt fektetett a katonai fegyelemre és az egységes megjelenésre, amelyhez a formaruházat állami finanszírozás mellett biztosított keretet. A leventék számára létrehozott gyakorló- és lőterek, valamint a leventeotthonok kiépítését és fenntartását mind az állam, mind a helyi önkormányzatok köteletségévé tették. A kötelező orvosi alkalmassági vizsgálat szintén hozzájárult a kiképzés színvonalának emeléséhez, biztosítva, hogy csak a testi és szellemi szempontból megfelelőek kerüljenek a képzési rendszerbe. Mindezek átgondolt, szigorú és következetes előkészítő rendszert alkottak, amely garantálta a katonai utánpótlás biztosítását és a nemzeti védelem megerősítését a közelgő fegyveres kihívások idején.²⁷

A levente-leány-mozgalom jogi alapját 1943-ban teremtette meg a 8777/1943. sz. VKM rendelet, amely lehetővé tette, hogy a leányok is államilag szervezett honvédelmi nevelésben részesüljenek. Ugyanakkor szervezeti előkészítése és helyi foglalkozásai már 1942-ben jelentős méreteket öltöttek, hiszen ekkorra mintegy 192 ezer leány vett részt rendszeresen az előképző alkalmakon. A mozgalom irányítását vitéz Bély Alajos vezérezredes látta el, aki az Ifjúság Honvédelmi Nevelésének Országos Vezetősége vezetőjeként hangsúlyozta, hogy a leánylevente szakág célja nem a közvetlen katonai kiképzés, hanem a „testben és lélekben egészséges, a hagyományos magyar női erényekben gazdag, korszerű gondolkodású leánynemzedék” kialakítása. A képzés központi elemei között szerepelt a nemzeti öntudat erősítése, a fizikai állóképesség fejlesztése és a közösségi felelősségvállalás ösztönzése. Ennek érdekében a foglalkozásokon rendszeresen tartottak sportprogramokat, néptáncot, egészségügyi és háztartási ismereteket, valamint alapvető honvédelmi oktatást. A háborús viszonyok miatt a légoltalmi ismeretek oktatása is hangsúlyossá vált, így a leányok felkészültek az országot ért bombázások következményeinek elviselésére. A leányleventék emellett aktív szerepet vállaltak a sebesült katonák látogatásában és karitatív gyűjtések szervezésében, miközben szigorúan tartózkodtak a katonai kiképzés jellegének átlépésétől.²⁸

A háború során a leventék szerepe egyre inkább kibővült, és a képzés helyett már aktív katonai feladatokat is elláttak. A leventemozgalom képvisellete az országos elnöki tanácsban mélyreható szimbiózist teremtett a premilitáris képzés és a hazafias nevelés

²⁶ A m. kir. honvédelmi miniszter 1936. évi 17.176. eln. számú rendelete a légvédelemről szóló 1935. XII. törvénycikk végrehajtásáról (1937): 1098.

²⁷ 1939. évi II. törvénycikk a honvédelemről.

²⁸ Kis 2013.

eszméi, valamint a légtalmi feladatok között. A leventék a légtalmi feladatok ellátása mellett részt vettek tűzvédelmi és partizánelhárító szolgálatokban is, amelyek a polgári védelmi tevékenységek és katonai feladatok összefonódását jelentették.²⁹ 1944-ben a leventéket már tényleges katonai behívókkal mozgósították, s különböző katonai egységekben szolgáltak, továbbá a Nemzetőrség kötelékében közbiztonsági feladatokat láttak el.

Az erkölcsi regeneráció ideológiája: vallás, nacionalizmus és egyházi passzivitás a mozgalomban

A leventeképzés ideológiai fundamentumát a keresztény valláserkölcsi értékrend adta, amely a Horthy-korszak ifjúságpolitikájában nemzetpolitikai szempontból is meghatározó volt, miközben a vallási és családi nevelést az állam egyre tudatosabban honvédelmi és nemzetépítő céljai szolgálatába állította.³⁰ A súlyosan sérült nemzeti identitás rekonstrukcióját az állam kizárólag olyan szellemi és erkölcsi alapokon tartotta megvalósíthatónak, amelyek egyszerre szolgálták a közösségi kohézió megerősítését és a társadalmi rend stabilizálását. A „keresztény-nemzeti” kurzus ideológiai előkészítésében kulcsszerepet játszottak azok a közéleti katolikus értelmiségiek – mindenekelőtt Prohászka Ottokár –, akik a háború és az 1918–1919-es összeomlás értelmezésétől eljutottak egy olyan politikai programig, amelyben a vallásos megújulás és a nemzeti restauráció egymást erősítő feladatként jelent meg, s amelynek természetes címzettje az ifjúság volt.³¹ Ennek részeként az ifjúság „katonai szellemű” erkölcsi nevelése már nem önálló erkölcsi cél, hanem a honvédelemre való előkészítés eszköze lett.³² Ennek jegyében a leventemozgalom nevelési színtérként is működött, ahol a keresztény hitre, erkölcsi önfegyelemre és hazafias kötelességtudatra épülő nevelés a nemzet jövőjének biztosítását szolgálta. A két világháború közötti katolikus gondolkodásban – Prohászka beszédjeitől a korabeli szociális pástorlevelekig – következetesen az jelent meg, hogy a nemzet erkölcsi regenerációja csak a vallásos hitre, a társadalmi igazságosságra és a „keresztény szociális” gondolat gyakorlati megvalósítására támaszkodva képzelhető el, ami legitimitációt adott az állam azon törekvésének, hogy az ifjúság fegyelmezését és honvédelmi előképzését vallási nyelvezettel ruházza fel.³³ A fegyelmezett test és lélek formálása mindinkább összekapcsolódott azokkal a katonai és nacionalista értékekkel, amelyeket az állam a család, az iskola és az egyház intézményein keresztül kívánt egységes nevelési rendszerben közvetíteni.³⁴

A trianoni béke az egyházi igazgatás hagyományos struktúráit is szétszabdalta, s az új államhatárokhoz igazodó vatikáni rendezések az egyházmegyék átszervezését sokszor kifejezetten politikai és nemzetiségi szempontok figyelembevételével valószínűsítették meg. Ez a helyzet a magyar katolikus egyház mozgásterét is szűkítette, és felerősítette az államtól – különösen az anyagi függéstől – való kiszolgáltatottság

²⁹ OLASZ 2022.

³⁰ TANGL 2017: 45–46

³¹ FAZEKAS 2019: 5–8, 10–12.

³² TANGL 2017: 52–53.

³³ FAZEKAS 2019: 6–7, 15–16, 20–23.

³⁴ TANGL 2017: 46, 51–52.

érzetét, ami hozzájárult ahhoz, hogy a Horthy-korszak vallásos-nacionalista ifjúságpolitikájával szemben csak korlátozottan tudott autonóm stratégiát kialakítani.³⁵ Az utóbb kialakuló vatikáni rendezések arra is rávilágítanak, hogy a Szentszék kelet-közép-európai politikájában az egyházmegyék átszervezésekor nem az egyetemes egyházjog és a lelkipásztori ellátás biztosítása volt az elsődleges szempont. Mindez arra figyelmeztet, hogy a magyar katolikus egyház leventemozgalmában vállalt szerepe egyszerre illeszkedett a hazai „keresztény-nemzeti” projekthez és egy tágabb, gyakran ambivalens vatikáni alkalmazkodási stratégiához.³⁶

A leventeoktatói munkában előszeretettel számítottak a leszerelt katonatisztekre, de a társadalomban jelen levő valamennyi értelmiségre is. Bodó János a *Levente* folyóirat egyik 1922-es számából kimondottan a vidéken is fellelhető értelmiség szempontjából említi meg a jegyzőt, orvost, papot és tanítót, akiket szívesen tudna az állami vezetés a leventék képzésének fókuszában.³⁷ Ez jól mutatja, hogy a helyi elit – különösen a papság és a tanítóság – bevonása egyszerre szolgálta a nevelés szakmai biztosítását és az állami katonai-hazafias program társadalmi legitimizálását.³⁸ A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy az oktatás vallási-erkölcsi dimenziója nagyrészt olyan papok és szerzetestanítók kezébe került, akik – Prohászka és más katolikus vezetők eszméihez igazodva – a fegyelmet, az engedelmességet és a hazaszeretetet a keresztény szeretetparancs nyelvén közvetítették, miközben a fiatalok mindennapi tapasztalatában ez gyakran kemény, kvázikatonai tekintélygyakorlásként jelent meg.³⁹

A Hadügyminisztérium 1923-ban *Honvédelmi és katonapolitikai szempontok az ifjúság nevelésénél* címen emlékiratot bocsátott ki, amelyben kifejezi aggodalmát az ifjúság erkölcsi züllésének ügyével kapcsolatosan.

„Az ország anyagi összeroppanásával párhuzamosan halad egy amannál rettenetesebb veszedelme: az erkölcsök lezülléséé. [...] Az életnek könnyebbik végén való felfogása, fásult nyeglesége, a tekintélyek sutba dobása és lejáratása, a hazafiságnak és a vallásnak nagyképmű lekicsinylése. [...] Ezt a rettenetes zuhanást a nevelésnek kell megakadályoznia.”⁴⁰

Az államvezetés az ifjúság romló erkölcsi helyzetének kiküszöbölését és helyreállítását egyértelműen az egyházakra alapozva kívánta megvalósítani, abban a hitben, hogy a vallási közösségek erkölcsi iránymutatása és nevelő szerepe nélkülözhetetlen a társadalmi értékrend hosszú távú megerősítéséhez. A háborús tapasztalatok és a fronton vagy hadifogságban helytálló paptanárok (mint a bakonyi leventéket végigkísérő ciszterci Rokonai Simon) utólagos emlékezete tovább erősítette azt a képet, hogy a „szeretet pedagógiájára” épülő, mégis szigorú fegyelmet megkövetelő lelkipásztori-nevelői magatartás válsághelyzetekben is képes a fiatalok morális tartását fenntartani.⁴¹

Jogszabályi keretek között a vallási élet tudatos integrálása az 1928. évi miniszterelnöki rendeletben öltött testet, amely az 1927. évi XXXI. törvénycikk alapján

³⁵ UJHÁZI 2020: 458–460.

³⁶ UJHÁZI 2020: 469–472.

³⁷ GERGELY–KISS 1976: 44–45.

³⁸ TANGL 2017.

³⁹ FAZEKAS 2019: 11–12, 20–21.

⁴⁰ GERGELY–KISS 1976: 52.

⁴¹ CZABAJI HORVÁTH 2021: 391–392, 395–398.

meghatározta március 15. nemzeti ünneppé nyilvánításának és méltó megünneplésének részletes szabályait. A rendelet előírta, hogy az ifjúság tagjai felekezetük szerint részt vegyenek az ünnepnapon tartott kötelező istentiszteleteken, továbbá rendelkeztek a leventeegyesületek tagjainak kirendeléséről az ifjúsági ünnepségekre, amelyek a nemzeti hagyományok és erkölcsi értékek méltatására szolgáltak. Ez a kettős részvétel átfogó módon járult hozzá a fiatalok erkölcsi és hazafias neveléséhez, megerősítve ezzel a közösségi felelősségvállalást, amely a korszak állami ifjúságpolitikájának egyik központi célja volt.⁴²

Az 1939-es honvédelmi törvény új hangsúlyt helyezett a vallási és erkölcsi értékek leventeprogramba integrálására. Az új szabályozás előírja, hogy a képzés anyagának összeállításában a vallás- és közoktatásügyi miniszter is részt vegyen, figyelembe véve a vallásos és erkölcsi szempontokat. Ez azt jelenti, hogy a fiatalok nevelését nemcsak katonai, hanem vallási és erkölcsi alapokon is segíti a rendszer, így biztosítva, hogy a leventék a katonai erények mellett tiszteletteljes, felelősségteljes és becsületes állampolgárokká váljanak. A törvényben az erkölcsi és vallási nevelés külön szerepet kap, és az ifjúság felkészítése a haza védelmére nemcsak fizikai erőnlétet, hanem erkölcsi felelősségvállalást is kíván. Az eddigi szabályozásokhoz képest egyértelműen nagyobb hangsúlyt kapott az értékalapú, nem csupán fizikai, hanem szellemi és erkölcsi képzés is, amely minden fiatal számára alapvető elvárás a leventeképzésben.⁴³

A korabeli társadalom legjelentősebb vallási közösségének (katolikus lakosság) vezetése (Magyar Katolikus Püspöki Kar) a 2. honvédelmi törvény leventeparagrafusainak és azok végrehajtási utasításának vizsgálata során alapvetően pozitívan fogadta az intézkedéseket. Bár a törvény általános megfogalmazásai és a vasárnapi leventefoglalkoztatás tilalma kezdetben bizonytalanságot okoztak az egyház részéről, a végrehajtási utasítás sikeresen megteremtette a vallásos nevelés gyakorlati lehetőségeit, különösen a vasárnapi istentiszteletek és húsvéti szentségi kötelezettségek formájában, amelyeket a papság aktív közreműködésére bíztak. Különösen jelentősnek tartották, hogy a leventeegyesületek működését – bár az ellenérdekelte helyi vezetők esetében feszültségeket sejtettek – engedélyezték, így lehetőség nyílt az ifjúság felekezeti irányítás alatt tartására, megőrizve az egyház befolyását a nemzeti ifjúsági mozgalmakban. A püspöki kar által jóváhagyott rendelettervezet részletezte az egyházi kötelezettségeket és együttműködési formákat, hangsúlyozva a papok és tanítók aktív szerepvállalását a leventeoktatásban és istentiszteleteken, valamint elősegítve a szemináriumi növendékek leventeoktatói képesítésének megszerzését, amely a vallási nevelés hatékonyságát hivatott növelni. A püspöki kar a törvényt és végrehajtási utasítását a katolikus ifjúság hitbéli és hazafias nevelésének erősítésére szolgáló előrelépésként értékelte, és az egyházi vezetők felelősségét hangsúlyozta a vallási szellemű nevelőmunka megvalósításában.⁴⁴

A Leventeleány-mozgalom nevelési programja mélyen vallásos és erkölcsi alapokra épült, amelyet a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) felügyelete mellett valósítottak meg. Bár a kezdeti időszakban az egyházi vezetők – hasonlóan

⁴² A m. kir. minisztérium 1928. évi 700. M. E. számú rendelete, a március tizenötödikének nemzeti ünneppé nyilvánításáról szóló 1927.XXXI. törvénycikk végrehajtásáról (1929): 30–32.

⁴³ 1939. évi II. törvénycikk a honvédelemről.

⁴⁴ BEKE 1992: 265–267.

a fiúleventék esetéhez – fenntartásokkal viszonyultak a mozgalomhoz, az önkéntesség és a hangsúlyosan erkölcsi célok végül megnyerték támogatásukat. A levente-leány-vezetőképző tanfolyamokon – például a budapesti Szent Margit Intézetben, amelyet Horthy Miklósné személyesen is meglátogatott – kiemelt helyet kapott a vallásos világnézet, erkölcsstan, magyar irodalom és néprajz oktatása. A 9800/1943. sz. VKM rendelet a mozgalom céljaként egy „vallásos, istenfélő, hazáját szerető” leánygeneráció kinevelését jelölte meg, amely a kötelességtudatot, őszinteséget, nemeslelkűséget, valamint a „testben és lélekben tiszta” életet tartotta elsődlegesnek. Ez az erkölcsi és szellemi nevelés biztosította a mozgalom állami és spirituális közösségként való működését, ami különösen a háborús körülmények között volt létfontosságú. A leányleventék által végzett, már említett karitatív tevékenységek nélkülözhetetlen részét képezték a közösségi összetartásnak és a háborús erőfeszítések társadalmi támogatásának.⁴⁵

Összegzés

A leventemozgalom az első világháború utáni Magyarország ifjúságnevelésének meghatározó intézménye volt, amely a trianoni békeszerződés katonai korlátozásainak megkerülésére jött létre. Az állam a civil testnevelési program formájában gyakorlatilag rejtett katonai előkészítést valósított meg, amelyet jogszabályi lépések révén fokozatosan formalizált (az 1921-es testnevelési törvénytől az 1939-es honvédelmi törvényig). Egyidejűleg azonban a mozgalom a nemzeti identitás újraformálásának és a társadalmi fegyelem megerősítésének eszközeként is működött.

Az erkölcsi-vallási nevelés az intézmény másik középpontja volt: bár az egyházi vezetés – főleg a katolicizmus – egyetértett az állammal az ifjúság nevelésében való részvételben, ez az együttműködés ambivalens helyzetből fakadt. Az egyház anyagilag és intézményi kereteiben kiszolgáltató volt az államnak, így ideológiai támogatása nem szabad döntés, hanem kényszerpálya eredménye volt. Az egyházi lelkipásztori szerep – amely eredetileg lelki gondozásban áll – fokozatosan ideológiai funkciót töltött be egy félkatonai szervezetben. Ez a dilemma teológiai és szociológiai szempontból problémás: az egyháznak nem feladata félkatonai szervezeteket ideológiailag támogatni. Míg konzervatív katolikus szerzők (például Miklós Péter) ezt az együttműködést a keresztény-nemzeti program természetes részének tekintették, addig kritikusabb elemzések (például Balázs Béla) a Horthy-fasizmus társadalmi bázisának kiépítésében látták a mozgalom valódi szerepét.

A mozgalom történeti jelentősége végső soron abban rejlik, hogy az állam–egyház–ifjúság hármasság viszonyrendszere folyamatosan feszültségek közepette létezett: a nyilvánosság militarizálódásként kritizálta, az egyházi vezetés spirituális megújulásként legitímálta, az ifjúság pedig sokszor autentikus közösségi élményként tapasztalta. Ez az ambivalencia a mozgalmat sem pusztán ideológiai eszközre, sem egyszerűen elnyomásra nem redukálható, hanem a korszak összetett társadalmi és vallási realitásainak sűrítőjévé teszi.

⁴⁵ Kis 2013.

Felhasznált irodalom

1921. évi XXXIII. törvénycikk az Északamerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlovén Állammal, Sziámmal és Cseh-Szlovákországgal 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről, V. rész, II. fejezet 103–104. (§). Online: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92100033.TV>
1921. évi LIII. törvénycikk a testnevelésről. In *Rendeletek Tára 1867–1945*. Online: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92100053.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D39>
1939. évi II. törvénycikk a honvédelemről. Online: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=93900002.TV&txtreferer=99000026.TV>
- A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1924 évi 9.000. számú rendelete a testnevelésről szóló 1921: LIII. t.-c. végrehajtásáról. In *Magyarországi Rendeletek Tára 1924 (1925)*. Budapest: Pesti Könyvnyomda Rt.
- A leventemozgalom szerepe a honvédség utánpótlásában. *Magyar Hírlap*, 1938. július 5.
- A m. kir. belügyminiszter 1924. évi 124.000. számú körrendelete Levente Egyesületek szervezéséről. In *Magyarországi Rendeletek Tára 1924 (1925)*. Budapest: Pesti Könyvnyomda Rt., 411–412.
- A m. kir. minisztérium 1928. évi 700. M. E. számú rendelete, a március tizenötödikének nemzeti ünneppé nyilvánításáról szóló 1927.XXXI. törvénycikk végrehajtásáról. In *Magyarországi Rendeletek Tára 1928 (1929)*. Budapest: Pesti Könyvnyomda Rt.
- A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1936. évi 93.800/1935. számú rendelete, az iskolát elhagyó és testgyakorlásra kötelezett levente ifjúság testgyakorlási idejének megállapításáról, istentiszteleten való részvételéről, és iskolán kívüli továbbképzéséről. In *Magyarországi Rendeletek Tára 1936 (1937)*. Budapest: Fővárosi Nyomda Rt., 285–286.
- A m. kir. honvédelmi miniszter 1936. évi 17.176. eln. számú rendelete a légvédelemről szóló 1935: XII. törvénycikk végrehajtásáról. In *Magyarországi Rendeletek Tára 1936 (1937)*. Budapest: Fővárosi Nyomda Rt. Online: https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1936/?pg=1176&layout=s
- Az ideiglenes nemzeti kormány 1945. évi 529. M. E. számú rendelete a fasiszta politikai és katonai jellegű szervezetek felosztatásáról. In *Magyarországi Rendeletek Tára 1945 (1946)*. Budapest: Szikra. Online: https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1945/?pg=158&layout=s
- BALÁZS Béla (1959): A Horthy-fasizmus társadalmának és ideológiájának néhány jellemző vonása. *A Magyar Tudományos Akadémia Társadalmi-Történeti Osztályának Közleménye*, 9(1), 97–115. Online: https://real.mtak.hu/202696/1/cut_TARSFILTORT_9_1_1959_pp97_-_116.pdf
- BEKE Margit szerk. (1992): *A Magyar Katolikus Püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1919–1945 között II*. Budapest–München: Auróra.
- CZABAJI HORVÁTH Attila (2021): A szeretet pedagógiája a háború embertelenségében. In MAKOS Anikó – KECSKÉS Petra – BOLDIZSÁR Boglárka (szerk.): *A múltból táplálkozó jövő – hagyomány és fejlődés. XXV. Apáczai-napok Tudományos Konferencia*

- tanulmánykötete*. Győr: Széchenyi István Egyetem Apáczai Csere János Kar, 391–399. Online: <https://bit.ly/4vxhVkv>
- FAZEKAS Csaba szerk. (2019): *Válogatás Prohászka Ottokár közszerepléseiből, 1919–1927*. Miskolc: Bíbor.
- GERGELY Ferenc – KISS György (1976): *Horthy leventéi. A leventeintézmény története*. Budapest: Kossuth.
- HORVÁTH Csaba (2018): Nemzeti Hadseregből Magyar Királyi Honvédség (1919–1928). In HORVÁTH Miklós (szerk.): *Magyarország Hadtörténete IV*. Budapest: Zrínyi.
- JUHÁSZ Balázs (2012): Olasz és magyar ifjúsági szervezetek a háború szolgálatában: a „Balilla” és a „Levente”. *Hadtudományi Szemle*, 5(1–2), 236–256. Online: https://epa.oszk.hu/02400/02463/00012/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2012_1-2_236-256.pdf
- KIS Krisztián Bálint (2013): A levente-leány-mozgalomról. *Neveléstörténet*, 10(1–2), 126–133. Online: https://real-j.mtak.hu/21103/1/Nevelestortenet_2013_10_1-2_.pdf
- Levente-hírek: Az egyöntetű leventesapka. *Magyarország*, 1925. szeptember 6.
- MIKLÓS Péter (2020): Az apostoli királyság és a protestáns kormányzó: Horthy Miklós és a katolikus főpapok. *Közép-európai Közlemények*, 6(4), 51–57. Online: <https://ojs.bibl.u-szeged.hu/index.php/vikekkek/article/view/12193>
- OLASZ Lajos (2022): Testgyakorlás, honvédelmi képzés, nemzetnevelés: A leventeintézmény a Horthy-korszakban. In KARLOVICZ János Tibor (szerk.): *Szaktudományi és más pedagógiai tanulmányok*. Komárno: International Research Institute, 111–117. Online: <http://www.irisro.org/pedagogia2022januar/21OlaszLajos.pdf>
- ROMSICS Ignác (2001): *A trianoni békeszerződés*. Budapest: Osiris.
- RÓZSÁS János (2005): *Leventesors. A leventeintézmény története, 1921–1945*. Nagykanizsa: Hármaskör Baráti Kör – Trianon Társaság.
- SCHILLER Károly (1927): A Leventemozgalom. In ZUBER Ferenc (szerk.): *Magyar sport almanach 1926*. Budapest: Stádium Sajtóvállalat Rt. Online: https://adt.arcanum.com/hu/view/Sportkonyvek_659/?pg=0&layout=s
- SOLYMOSY Ulászló (1943): A nemzetnevelés rendszere, különös tekintettel a leventeintézményre. In *A Központi Iránytadó Tanfolyam előadásainak gyűjteménye*. Budapest: Attila-nyomda Részvénytársaság.
- SZABÓ Béla (2005): Miniszteri rendeletek és tantervek szabályozó, meghatározó szerepe a középiskolai testneveléstanítás kialakulásában és fejlődésében (1777–1944). *Neveléstörténet*, 2(3–4), 62–79.
- SZABÓ János (1989): A leventeintézmény és társadalmi környezete. *Hadtörténelmi Közlemények*, 102(4), 495–520. Online: https://epa.oszk.hu/00000/00018/00136/pdf/EPA00018_hadtortenelmi_1989_04_495-520.pdf
- TANGL Balázs (2017): Katonás nevelés és a militarizmus kérdése a dualizmus-kori Magyarországon. *Aetas*, 32(1), 45–67. Online: http://epa.oszk.hu/00800/00861/00075/pdf/EPA00861_aetas_2017-01_045-067.pdf
- UJHÁZI Lóránd (2020): A trianoni békeszerződés és a szentszéki rendelkezések hatása a magyar egyházi igazgatási rendszerre. In BARNÁ Attila (szerk.): *Trianon 100. Tanulmányok a békeszerződés centenáriuma*. Budapest: Ludovika, 457–576. Online: https://www.researchgate.net/publication/394447211_A_trianoni_bekeszerzodes_es_a_szenszeki_rendelkezesek_hatasa_a_magyar_egyhazi_igazgatasi_rendszerre